

Topografičke crtice

o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve.

Napisao

Fr. Stip. Zlatović.

III. Županija Sidražka.

(Nastavak v. br. 3.)

Gradovi.

4. *Nadin*. Na sjeveru Nadinskoga jezera u benkovačkoj občini diže se visoko brdo i povrh njega vide se ostanci bedema i ruševinâ staroga hrvatskoga grada, sagrađjena na ruševinah rimskog *Nedinuma ili Nadiniuma*.¹ Kasnije zapade Mletčane te kao na sgodnu mjestu za obranu svojih medjaša utvrdiše ga novimi utvrdami, ali ga jednako Turci osvojiše god. 1539. te i oni nadostaviše nove kule i branike. Osvojen od naše vojske god. 1647., Mletčani ga razvališe, pa Turci iznova popraviše, a g. 1604. posve zapustiše. Izvješće o njem kaže: *Loco murato e forte con castello*. (Starine XIV. 183.)

5. *Benkovac*. Na testi preko Kotara trijest i pet kilometara na iztok od Zadra razvija se u naplavljenoj nizičini liepa varoš Benkovac, glavno mjesto toga kotara i sjedište poglavarstva, kot. suda i občine. Izpod varoši k sjeveru podiže se oblo brdo i na njemu stari grad zaokružen ogradom i u njemu obla kula i druga četvrtasta sa gospodskimi dvori, vas cielokup, kakav bijaše kada ga ostaviše zadnji gospodari Benkovići i uzeše Turci kao i ostale po Kotaru god. 1527., i održaše do 1684., kasnije mienjao gospodare, ali nije uzdržavan kao tvrđjava.²

¹ Bianchi (Nav. dj. II. str. 345) pripovieda, da je po kazivanju domaćih povjestničara rimski grad bio porušen od Gotâ, a god. 1096. da su hrvatski knezovi sagrađili kaštio na drevnim ruševinama rimskoga *Castruma* na briegu s istočne strane današnjeg sela, koji brieg da se podiže 134 m. nad morem, i da su ga obkolili tvrdim bedemima. Nego nam je opaziti na temelju karte generalnog štaba, da je brieg pod imenom *Staro selo*, kako ga i Bianchi (str. 346) zove, ne s istočne nego s jugoistočne strane sela, a da je visok ne samo 134 nego 266 m. nad uravnjem morskim. Još kaže Bianchi, da je i hrvatski kaštio bio srušen u ratovima, te da su ga Mlečići iz temelja pripogradili i postavili prvi kamen dne 6. ožujka 1496. god., a sad da se na briegu vide ogromne razvaline sredovječne gradjevine; vrh briega da je obkoljen vrlo drevnim zidovima, koji da se još vide, a da su s podnevne strane dobro sačuvani na nekim točkama i do 2 m. visine; ostale ruševine u okolišu zidova da su iz kasnijega mletačkoga i turskoga zemana. D. A. (u Bull. di arch. e st. dalm. A. II. str. 12) spominje i neke ostanke žliebova od Nadina do istoimenog jezera.

Op. Uredn.

² Po kazivanju Bianchia (Nav. dj. II. str. 348) i D. A. (u Bull. di arch. e st. dalm. A. I. str. 28) kaštio je sada posjed porodice Babića. I. Bianchi piše (N. mj.), da naše kronike pripisuju hrvatskim

6. *Sukošan*, na moru bliže Zadra nego li Biograda, bijaše u stara vremena utvrđen ogradom i kulami, ali je danas sve razrovano i porušeno.¹

7. *Bribirštine*. Na sjever Šukošana, na briegu vide se razvaline tvrđave, koje narod zove Bribirštine, i cieni se, da tu bijaše raskošno selo velmoža Šubića s Bribira u vrijeme njihove moći i bogastva.²

8. *Vrčevo*. Između Galovca i Raštani u selu Gorica, u biogradskoj občini, na ovisoku briegu vide se razvale tvrda grada sa odorinami ograde i turskih kula. Danas ga zovu Vrčevo, ali se u stara doba spominje Gorica. 1080. *alodium quod est in Agorizo*. (Cod. Dipl. I. 167.)³

9. *Tinj*. Između Nadinskoga jezera i Turnja na moru, u benkovačkoj občini, na visoku krševitu briegu, vide se ostanci tvrđoga grada Tinja, koji se u listinah često spominje XI. i XII. vieka *monstini*.⁴ Mletčani ga uvažiše kao medjašnu stražbenicu i bolje utvrdiše: *La vostra signoria fece far Tin... è una torre abbandonata 1528 per le incursioni turchesche*. (Ljubić. Mon. VIII. 42.)⁵ Turci ga zapustiše, da ga vrijeme ruši.

10. *Kličevac — Kličnica*. Između Nadinskoga jezera na jug i Podluga u benkovačkoj občini,⁶ na vrh zaoštrljena brda diže se velika i jaka stara

knezovima u srednjem vieku gradnju kaštila. Još je na pohvalu starih hrvatskih vladalaca napisao Bianchi (Nav. mj. str. 349) i „Non è dubbio che, allorquando i Principi Croati signoreggiavano questo castello, da loro fondato, il circostante paese fosse cattolico, ed un paroco avesse avuto, ed una chiesa; poichè è certo che dov' essi ponevano lor sede, dopo di essersi ben muniti e portificati, erigevano chiese, e proteggevano la religione“.

Op. Uredn.

¹ Bianchi (Nav. dj. II. str. 162—165) pripovieda, da je bivša sukošanska crkva spomenuta u izpravi od 1399. god. i da je bila kao i sadašnja posvećena sv. Kašanu; da se na dvie milje od sela prema SI na brežuljku zvanu *Kaštelina* nahodi crkvice, posvećena *S. Martinu*, oko koje da se nahodi starinsko groblje.

² I Bianchi (Nav. dj. II. str. 165) je istoga mnijenja.

Op. Uredn.

³ U popisu imanja samostana S. Ivana Evagjeliste u Biogradu na moru nahodi se dvakrat imenovano selo Gorica, i to god. 1071—8. i 1079—8. (Rački Doc. VII. str. 162, 165, Kukulj. C. Dipl. I. 167, 160, Lib. policorion s. 5), a Bianchi (Zara Cr. II. str. 374) kaže, da je napomenuto i u izpravama godinā 1345 i 1389. O Vrčevu piše Bianchi (Nav. mj. str. 377), da su na vrhu briega Vrčeva ostanci okrugle kule, biljeg turskog vladanja. Još je selo Gorica spomenuto i u izpravama od god. 1146. (Cod. dipl. II. str. 40. Lib. pol. 172—173) i 1198 (Cod. dip. II. str. 191), 1222 (Lib. pol. 192), 1240 (Lib. pol. 193, 196) i 1210. (Lib. pol. 201). — O Vrčevu piše D. A. (Bull. di arch. e st. dalm. G. II. str. 12), da je to *Gradina* prostrana i da je s istočne strane nekoliko puta opasana zidinami. U vrh brežuljka da ima četverostranih sgrada po svoj prilici iz mlet. doba.

Op. Uredn.

⁴ Rački Mon. VII. 75, Kuk. Cod. dipl. I. str. 133, II. str. 67, 68, 90, 93, 124, 143, 172, 191. Nego se u listinama ne napominje grad, nego selo i zemlje oko njega, koje pripadahu samostanu SS. Kuzme i Damjana u Tkonu i onomu S. Tome u Biogradu.

Op. Uredn.

⁵ Bianchi (Zar. Cr. II. str. 371) opisuje Tinjski grad ovako: „castello . . . di pianta quadrilatera, sdruccito dal tempo ed abbandonato, con una torre pure quadrata nell' angolo settentrionale . . . ed inoltre con altre due torrette, poste negli angoli d'ostro e ponente“. Bianchi (Nav. mj.) još dodaje, da su u tinjskoj prastaroj crkvi S. Ivana izaslanici kralja Bele god. 1194. izravnavali prepirke medju vitezovim vranskim Templarcim i benediktincim Biogradskim, i da je Tinj imao u ono doba predstojnika pod naslovom kneza, koji da je 1343. bio Nelepić, 1357. Dobrinj, a 1379. Mavro.

Op. Uredn.

⁶ Na jugoiztok sela Rastevića na desnoj obali potoka *Kličevice*, koji se slieva u Nadinsko jezero. I D. A. (Bull. di arch. e st. dalm. God. II. str. 11) napominje gradinu Kličevicu, te o njoj kaže, da se čini Turska, da je dobro sačuvana kula, a da su joj porušene pridružene sgradje. Još D. A. (Nav. mj.) napominje prema Kličevici s druge strane potoka ostanke zidine iz raznih doba. Vj. Klaić dodaje

gradina Kličevac, mal da ne još celokupna sa ogradom, oblom kulom i dvoranami Zapuštenu zauzeše Turci god. 1528, naseliše i dobro utvrdiše, pa i održaše sve do god. 1684. Od tada zapuštena sama se ruši i obara. U njoj se zamiera ukusna gradjevina, što pokazuje bogastvo starih gospodara, pa možda i turskih begova.

11. *Bićina*. U selu Polači, na jugoistočnoj strani Nadinskoga jezera prama Uroni, u benkovačkoj občini, na oblu brežuljku stoje oderine tvrđave sa oblom kulom, koju danas zovu *Bićina*. U njoj su Mletčani držali stražu do turskoga osvojenja god. 1528. Onda zapuštena, nije se više popravljala.¹

12. *Trojangrad*. Na sjever od grada Vrane, u selu Jagodnje, vide se silne ruševine starih utvrda.² Čieni se, da su rimskih tabora, ali ostanci zidina pokazuju, da su iz hrvatske dobe. U listini XI. vieka spominje se selo *Jagothne*.³ Naokolo su još ostanci *tvrdih gradina: Vinculj, Petrim i Cosina gradina*,⁴ ali sve sa zemljom sražene.

13. *Krejna gradina*. U selu Kadašinovcu sa sjeveroistočne strane Vranskoga jezera, u občini biogradske, na oblom humcu stoje ostanci te gradine, koja kao suvišna zapuštena od Turaka, sva je razrovan.⁵

14. *Vrana*.⁶ Znamenita opatija najprvo benediktinska, koju darova god. 1076. kralj Svinimir Papi (Rački M. VII. 104.), a on Templarom, nakon kojih padne u ruke Vitezovom Ivanovcem Ovih Prior u Vrani Ivan Paližna god. 1386 pobuni se protiv kraljici Mariji i Elizabeti. Kasnije (1537. god.) ju Turci uzeše i poljepšашe, pak izgubiše god. 1647. Ona je dobro poznata koliko po darovštini kralja Zvonimira 1076, toliko po povjesti ratnih događaja, što se okolo iste razvijali Mletačko izvješće o njoj samo kaže: *Citta murata*.⁷ (Starine XIV. 183.)

(Op. zem. u kojih ob. Hrvati II. str. 48), da „stara kula Kličevica (castrum Klychevecz) pripadaše god. 150“. Ivanu Karloviću gospodaru Like i Krbave“. Op. Uredn.

¹ Bianchi (Nav. dj. II. str. 366—67) pak o Bićini ovako piše: „Era anticamente castello dei nobili Croati, e giusta il Frescot, denominavasi *castello di Mariano* dal nome del Conte, che lo presie dette. Nelle barbare incursioni se ne impadronirono i Turchi, e sulle rovine vi costrussero una moschea, alla quale insieme alla campagna e prati sottoposti fu dato il nome di *Bićina*. Vi fabbricarono pure tre ediñzi a due piani e a volto reale per abitazione del Begh, come pure granajs ed un torrione circolare a tre piani, che servir dovea di vedetta, di telegrafo e di caserma alla milizia turca“. Još dodaje, da je i pod hrvatskim knezovima obstojalo ime Polača, jer da se nahodi u izpravi od 1390. g. Op. Ur.

² Naš suradnik g. Grg. Urlić Ivanović divi se veličini Trojan-grada i mnijenja je, da su to ostanci rimskog taborišta iz doba cara Trojanana. Op. uredn.

³ Rački Mon. VII. 167.

⁴ D. A. (Nav. mj. str. 11) kaže o Čosinoj gradini, da je tvrdjava dvostruko opasana bedemima.

⁵ D. A. (Nav. dj. str. 11) kaže, da u selu Radošinovcu postoji obla kula *Budak* sa ruševinam malo udaljenih kuća i oblim zidinama, na više brežuljaka put Stankovca do *Velike Gradine u Stankovcu*. Još dodaje, da je u istom selu na brežuljku *Visoka* tamačna sgradja. Op. Uredn.

⁶ (Aurana, Aurozona, Laurana.) Op. Uredn.

⁷ Obširnije o *Vrani* vidi u članku Grg. Url. Ivanovića u ovom istom broju „St. Pr.“

Op. Uredn.

Kotari.

U narodu zovu se *Kotari* zemlja od Nina do Skradina naslovom *ravni*, za razliku od *Bukovice*, koja se nazivlje *krševitom*. Kotari se diele u donje ili duboke, ravne od Nina i Novigrada do Benkovca, i gornje. Kotari duboki zapremaju zemljište od Zemunika do Benkovca, te do kraj vranskoga jezera. Ostala zemljišta *k iztoku i jugu* zovu se gornji. Kotare su zapremale županije: od juga i iztoka lučka, od zapada sidražka, od sjevero-zapada ninska. Tuda danas stoje občine: od iztoka skradinska, od juga šibenska, tješnjanska i biogradska; na zapadu ninska, a na sjeveru novigradska, u sriedi benkovačka. Po kotarskih poglavarstvih: skradinska i tješnjanska občina spadaju Šibeniku, ninska zadarskomu i novigradska, a biogradska Benkovcu.

Bukovica.

Visočine, zaokružene riekom Krkom od Kistanja do Rožkoga slapa, i riekom Zrmanjom od Kegljevića grada do novigradskoga zalieva sačinjavaju *Bukovicu*. Od iztoka joj občina kninska i kistanjska, od juga skradinska, od zapada benkovačka, a od sjevera obrovačka. Samo mali komad na iztoku pripada kninskom poglavarstvu i skradinske šibenskomu, sve je ostalo benkovačkoga poglavarstva, to jest: Obrovačka i Kistanjska občina. Razstavlja Bukovicu od Kotara niz brda od Bribira, nad Ostrovičom, iznad Lišanā, Bulića, Lepurā, Podgradja i Benkovca. Do sjevera ostaje Bukovica a k jugu Kotari.

IV. Županija Luka.

Nije se na čistu o pravom mjestu ove županije, jer o njoj ne ima bistrih izvora, a stare listine, koje spominju njezine župane, više pometaju nego položaj ustanovljuju. Stari nadpis glagolski u crkvi s. Lucije kod Baške na Krku spominje župana Luke uz onoga Krbave, što bi više dolikovalo Luke u Podgorju, nego Luke na jugo-istočnom kraju Sidrage. (Rački Mon. VII 488.) Odluka crkvnoga sabora u Spljetu god. 1185. „... *Nonensis Episcopus habent totam Lucam et medietatem Licae*“ (Cod. Dipl. II. 231) takodjer bi se bolje odnosila na Podgorje; ali nam darovština od kralja Zvonimira ondje naznačuje i opisuje župu *Sub alpibus* — Podgorje? — Imamo pak i za ovu drugu Luku, koju držimo za pravu, osobito iz kasnijih vremena prilično dokaza. God. 1346. Pavao Šubić Ostrovički ostavlja svomu sinu Priebku: *IV. cortes in Lucha de mea terra patrimoniali* (Mon. Slav. Mer. III.) To nije bilo pod Velebitom. Prof. Brašnić navodi iz listine kralja Ladislava god. 1407., da se je župa Luka prostirala neđaleko od Šibenika i Murteru i na kopnu do slapova krčkih. (Izveštaj c. k. Gimn. I. c. 1878/9. 11.) God. 1428. na 14. rujna sudio je ratni sud župe Luke u selu Podgradju nad Perušićem (Bianchi, Zara Christ II 358.), a god. 1492. na Vukšiću. (Klaić. Opis zemalja II. 49.) Ta su mjesta u južnoj Luci, nikako u Podgorju. God. 1455. Natalis, biskup Nina, daje u zakupštinu svoje desetine, *exceptis praesbiterorum et parochialium et archipresbiterorum Lucae et županiae*. To je bilo u Kotaru a ne u Podgorju. (Farlati. Illyr. tac. IV. 222.) God. 1530. biskupov namjestnik M. Ant. Raimondo opisujući sela ninske biskupije „*Castra*

... quae alias a banis regni Ungariae gubernabantur. In qua regione etiam Luca superior nuncupata, extant castra Carini, Charlatovich, Benkovich, Klicevaz, Castrum polago Mariani. . . . Itemque proseguendo interius *ipsam Lucam* et Banadegum, Castrum Perussich, Castrum Račić, Cerane, Castrum Mirane, Castrum vojvodae Cosulis . . . (Farlati l. c. IV. 225.)* Na ovu se Luku ta mjesta odnose kao i listina kralja Sigismunda god. 1412. „precipue districtu Luca habitatum et existentium“ (Ljubić, Monum. IX. 20). Tako u istoj knjizi Ljubić (Mon. XI. 243) pod god. 1568. „vi è un luogo chiamato Lucha superiore, nella quale parte è il castello di Velino“, na južnom kraju kotara.

Napokon u listini kralja Krešimira godine 1059. pisanoj u Biogradu, potvrdjiva *Privanego iuppiano de Luca*¹ priličnije, da bi bio one, nego Podgorja.

S navedenih razloga sudimo, da je prava županija *Luka* ova, s kojom se bavimo. Const. Porfir. ne spominje ove župe, te cijenimo, da je kasnije od sidraške odijeljena i ustanovljena. U XI. v. spominju se često njezini župani osobito Vilchico god. 1060., Vechimir god. 1070², Kuzma god. 1070. : *iuppiano Lucae* (Rački Mon. 82, 85) i drugi. Županija većinom ravna i plodna, valja da je bila dobro naseljena; imala je bogate gospodštine i gradove velmoža, koje ćemo potanko opisati. Zapremala je, cijenimo, na početku sve zemljište od Vranskoga jezera i grada Perušića do Skradina, to jest gornje iztočne kotare; ali kada Šubići bibrirski postadoše bani, odtrgoše od ove županije Ostrovicu i Skradin, te joj ostadoše medjaši: od iztoka selo Lišane i potok Krivac kroz lišansko polje, te kroz Guduću u Prakljan. Od juga zaokružena morem, od Prukljana na šibenski konal, te k zapadu do Vranskoga jezera. Na zapadu joj stala županija sidražka do Benkovca, a sa sjevera ninski kotar i Bukovica. Od iztoka joj stala županija bibrirska, od juga dridska preko mora, sa jugozapada okruživalo ju more i otočje. Po spomenutoj povelji kralja Vladislava, sielo županije bijaše na Murteru, župnu otoku vrlo plodnu, na kojem su i danas četiri župna i bogata sela: Tiesno, sielo občine, Murter, Betina i Jezera. Murter je bio i u stara vremena znamenit; na njemu Rimljani sagrađiše svoj grad *Colentum*, na oblu briegu iznad današnjega sela Murtera. To se mjesto zove *gradina* i tu se nalaze rimski nadpisi i novci sa komadi opeka, i krnjotinami raznog posudja. Jesu li Hrvati na tom mjestu, kako su na

* Ova razdioba Luke *superior* i *inferior* mogla bi nam razjasniti odredbu spljetskoga crkovnoga sabora god. 1185, s kojom je *tota Luca* odredjena bila ninskomu biskupu; te da sudimo Luka gornja *superior*, kojoj je pripadala evo u XVI. vieku, dokle donja *inferior* morala je onda pripadati biskupu trogirskomu, kojemu je na istom saboru opredijeljena: *Scardona, Brebir, Belgrad cum tota Sidraga*. U Belgrad i Sidragu nije mogao biskup unići nego preko županije Luke, koja je pripadala ninskomu; inače valja da sudimo, da je donji kraj uz more *inferior* mogao biti trogirska, sa Sidragom i Biogradom; a gornji uz medjaše ninske županije *superior* sdružen sa ninskom biskupijom.

Op. pišćeva.

¹ Rački Doc. VII. str. 52.

² Rački Ibid. str. 81.

ruševinam drugih gradova sagradili glavni grad svoje županije? Od nikud nemožemo znati, niti se na tom otoku nalaze ruševine kakva hrvatskoga grada. Dug rukavac mora zavlaci se od zapada do pod selo Murter i taj se zove *Luka*. Na kraj te *Luke* stoji zaselak Hramina, gdje se vide uz morsku obalu velike ruševine zidova. Nisu li to možda ostanci glavnoga grada Luke, razrušena od jake morske sile, kao što je bila Mletačka, svedjer kivna na Hrvate i na njihovu moć na moru?

Gradovi.

1. *Luka*. Jesu li Hrvati kao na drugim mjestim na razvalinam latinskoga Colenta sagradili svoj glavni grad županije i nazvali ga Lukom, kako se je zvala županija? To je bilo moguće, te kad je neka sila grad razrušila, mjestu je ostalo ime *gradina*; nebismo mogli dokazati, nego cieniti moguće po preostalom imenu zaljeva, koji se i danas zove *Luka*, kako pomenusmo, koja se provlači od sjevernog do južnoga kraja otoka do izpod sela Murtera.

2. *Zlosela*. Na kopnu prema Murteru stoji varošić Zlosela tješnjanske občine. U stara vremena bijaše obzidan ogradom i obkoljen jarugom; zidina ograde još na mjestih celokupna stoji. Nisu ga Turci nikad osvojili. Dr. Difnico u izvješću na Providura i Šimun Ljubavac kažu: Zlosela cinto di muro con fossato d' intorno 1651. (Ruk. u knjižnici Akad. u Zagrebu.)

3. *Kašić*. U selu Banjevcih — Banjevac benkovačke občine, na sjever od Zlosela niže Stankovaca; na visokom zaoštrnjenom humcu još dube velika obla kula grada Kašića i okolo iste razrovane ograde i kućišta. God. 1492. dodjoše ljudi Kašićani na Vakšić, gdje se sastade rotni sud Lučke župe tražiti pravicu. (Klaić. Opis zemalja. II. 49.)

(Dalje sliedi.)

